

Geç Kapitalizm ve Neoliberalizm

Kapitalist Gelişme Uzun Dalgasının Cari Evresi Üzerine Bir Perspektif Michel Husson ve Fransisco Louçã*, Ocak 2012

Türkçesi: Osman S. Binatlı

Dünya büyük bir hızla modern tarihinin ikinci büyük bunalımına sürükleniyor. Eşik-altı konut kredilerinin [subprimes] yol açmış olduğu finansal kriz 2009'da küresel bir durgunluğu [recession] tetiklemişti; bugünse 2012'de Avrupa'da yeni bir durgunluk ortaya çıkmakta. Bu süreç boyunca, toplumsal birikim rejiminde büyük bir yeniden düzenlenme süregelmekte.

'Kriz' kavramı kuşkusuz talan edilmiş olsa da, bu kavrama geçmişte üç farklı anlam yüklenmekteydi: dönemsel bir kriz, bir düzenleme krizi ve sistemik bir kriz. Cari dönem bir düzenleme kriziyle betimlenebilir ama bu aynı zamanda sistemik bir krizdir. Bu makale geç kapitalizmde uzun dalga'nın cari evresini tartışmaktadır.

Sermayenin Uzun Zamanı

Düzenleme krizi kavramı bir süre, bir kendi kendini yapılandıran ve dengeleyen kapitalizm görüşü [vision] kapsamında tartışılmıştı. Biz bunun yerine Dockès ve Rosier¹ tarafından önerilen kavrama, yani kapitalizmin kendi çelişkilerine cevap vermek amacıyla dönemsel olarak işleyiş tarzını iyileştirdiğini dikkate alan bir neoliberal 'üretken düzen' kavramına başvuruyoruz. Gerçekten de, kapitalizm bir toplumsal sömürü ve sermaye birikimi düzeneğine dayanmakla birlikte, işleyiş tarzı zaman içinde evrilir.

Bu anlayış, Kondratief'in onun zamanında adlandırıldıkları şekliyle konjonktürün uzun çevrimleri kuramı², ya da daha sonraları isimlendirildikleri şekliyle kapitalist gelişmenin uzun dalgalarının temelini oluşturmuştu. 'Çevrimler' kavramı tarihsel delil tarafından değillenen yanlış bir otomatiklik ve tekrarlanma fikrine imkân vermektedir.

Kondratief'in bir hasmı, Lev Troçki iktisâdî birikimde bu dalgalı-bir-süreç görüşünü paylaşmaktaydı. 1923'te yayınlanan bir makalede şunları ifade etmekteydi: '*Tarihte tektürel [homojen] çevrimlerin diziler hâlinde öbeklendiklerini gözlemliyoruz. Belli sayıda çevrimin dönemin tamamı boyunca sınırları açıkça belirlenmiş patlamalarla [booms] ve zayıf, kısa ömürlü krizlerle belirginleştiği kapitalist gelişme çağları mevcuttur. Bunun sonucu, kapitalist gelişmenin temel eğrisinin belirgin biçimde yükselen*

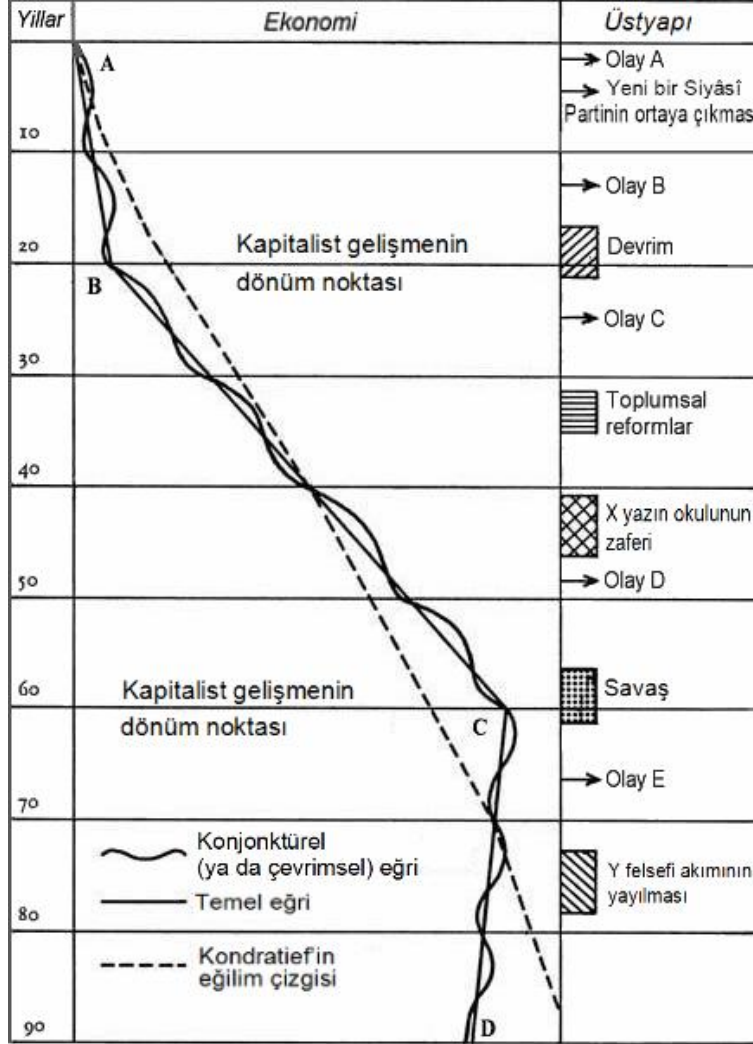
* Michel Husson Fransa'da İktisâdî ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünde (IRES) araştırmacıdır, Fransisco Louçã ise Lizbon Teknik Üniversitesine (UTL) bağlı Yüksek İktisat ve İşletme Enstitüsünde (ISEG) İktisat Profesörüdür.

¹ Dockès, Pierre ve Rosier, Bernard (1983), Rythmes économiques. Crises et changement social, une perspective historique, Paris: La Découverte/Maspéro.

² Kondratiev, N. D. (1992), *Les Grands Cycles de la Conjoncture*, Paris: Economica, Editör: Louis Fontvieille; (1998), *The Works of Nikolai D. Kondratiev*, Editörler: Warren Samuels ve Natalia Makasheva, Londra: Pickering and Chatto.

bir hareketine sahip oluruz. Bu eğrinin kısmî çevrimsel salınımlardan geçmekle birlikte, on yıllar boyunca yaklaşık aynı düzeyde kaldığı durgunluk [stagnation] çağıları mevcuttur. Son olarak, belli tarihsel dönemler boyunca, temel eğri her zaman olduğu gibi çevrimsel salınımlardan geçmekle birlikte, üretici güçlerin gerilemesine işaret ederek, bir bütün hâlinde aşağıya iner.’³ Aşağıda kopyalanan şema Troçki’nin bu tür çevrimlere bakışını görünüler.

Şekil 1
Kapitalist Gelişme Eğrisi

Kaynak: Bkz. Dipnot 3.

³ Троцкий Л. Д., (1923), “О кривой капиталистического развития”, *Вестник Социалистической академии*, №4, апрель-июль; Trotsky, Leon, *The Curve of Capitalist Development*, [‘Kapitalist Gelişme Eğrisi’, Lev Troçki, *Gündelik Hayatın Sorunları, Bilim ve Kültür Üzerine Diğer Yazılar*, Çeviren: Yılmaz Öner, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2000 içinde s. 306]

Kapitalizmin bu uzun dönemleri üzerine araştırma Joseph Schumpeter, Ragnar Frisch ve Jan Tinbergen gibi çok farklı araştırmacıların ilgisini çekmiş, ayrıca başkalarının yanısıra Ernest Mandel⁴, Richard Goodwin ve Christopher Freeman tarafından yeniden başlatılmıştır.⁵ Bu araştırmacılar açısından, yukarı-salınım [yükselme-upturn] aşağı-salınım [alçalma-downturn] arasındaki ayırım can alıcı bir öneme sahiptir, bunun yanısıra durgunluğun hâkim olduğu bir dönemden yeni bir kabarma dönemine geçişi hiçbir mekanizma güvence altına alamaz.

Bu nedenle, iki dönüm noktası arasında hiçbir bakışım yoktur: uzun genişleme döneminin tükenmesinde iktisâdî etkenler başat olduğu halde, uzun bir çöküntü döneminin sonrasında toparlanma için başka etkenler gerekir. Freeman ve çalışma arkadaşları mevcut tekno-iktisâdî paradigmayla bu paradigmanın gelişmesi için gerekli toplumsal koşullar arasındaki uyumsuzluğun anahtarı olarak toplumsal-kurumsal çatının önemi üzerinde durmuşlar, Ernest Mandel ise yeni dalganın belirlenimi çerçevesinde siyâsî ve toplumsal ilişkileri irdelemiştir. Mandel'e göre, kabarma dalgasının tükenmesinde içtûrel [endogenous] iktisâdî etkenler, gerilemenin hüküm sürdüğü on yıllardan sonra yeni bir kabarmanın ortaya çıkmasındaysa dıştûrel [exogenous] siyâsî etkenler belirleyicidir.

Bu bakış açısına göre, savaş sonrası kapitalizmin evrimi iki dalga temelinde betimlenebilir. Bunların ilki, İkinci Dünya Savaşının sonundan 1970'lerin krizine ve 1980'lerin başındaki dönüm noktasına kadar sürer. Bu dalga Otuz Altın Yıl ya da Fordist çağ olarak adlandırılmıştır. Bu dalganın bağlamı [coherence], 1980'lerden günümüze dek süren ikinci dalganın, yani neoliberal çağın bağlamından kuşkusuz farklı olmuştur. Bu çağların her biri dört temel boyuta göre betimlenebilir: *birikim rejimi, teknolojik paradigma, toplumsal düzenleme ve uluslararası işbölümü*.

1) *Birikim rejimi*, üretimle gerçekleşmenin [realization] nasıl bileştirildiğini betimler. Üretim bakış açısından, büyüme ve dolayısıyla birikim, üretkenlik artışları izin verdiği ölçüde yoğun olurlar. Gerçekleşme bakış açınsansa, ücretler düzeyi dikkate alındığında ya kitlesel tüketim olanaklıdır ya da servetin, talep artışını bloke eden eşitsiz bir bölüşümü söz konusudur. Bu nedenle, birikim rejimi kavrayışı aynı zamanda, bizatihi hâkim sınıfın kendisinin yapısına, yani sanayi sermayesiyle ve firmalarıyla bankacılık sermayesi ve firmaları ya da hissedarlarla yöneticiler arasındaki ilişkilere atıfta bulunur.

⁴ Mandel, Ernest (1985), '[Partially Independent Variables and Internal Logic](#) in Classical Marxist Economic Analysis', *Social Sciences Information* 14(3), ; (1995), *Long Waves of Capitalist Development. A Marxist Interpretation*, Londra: Verso [*Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*, Çeviren: Doğan Işık, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1991]

⁵ Genel bir görünüm için bkz. Louçã, Fransisco (1999), '[Ernest Mandel and the Pulsation of History](#)', Achcar, Gilbert (Ed.), *The Legacy of Ernest Mandel*, Londra: Verso içinde, ['Ernest Mandel ve Tarihin Nabzı', *Ernest Mandel'in Marksizmi*, Çeviren: Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1998 içinde; Freeman, C. ve Louçã, F. (2002), *As Time Goes By – From the Industrial Revolutions to the Information Revolution*, Oxford University Press, 2001, New York [*Zaman Akıp Giderken – Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine*, Çeviren: Osman S. Binatlı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012, yakında yayınlanacak]

2) *Teknolojik ya da tekno-iktisâdî paradigma*, üretim tarzıyla mevcut teknikler arasındaki ilişkileri betimler: her dönemde bir yenilikler salkımı, bir anahtar etkenin ve geçmişte otomobilde, sonrasında bilgi ve iletişim ürünlerinde olduğu gibi başat yeni bir dalın sürükleyiciliğini takip ederek ekonomide yayılmak üzere elde edilebilir durumdadır. Ancak teknik yeniliklerin elde edilebilirliği yeterli değildir, bu paradigmayla toplumsal düzenleme çerçevesi arasındaki uyumsuzluk, birikim sürecini bloke edebilir.

Gelin ilk olarak önemli yeniliklerin yayılma imkânlarına yoğunlaşalım. Tarihin gösterdiği gibi, bunların gösteriş etkileri Arkwright'ın su gücüyle çalışan çok bobinli iplik tezgâhı [water frame] örnekolayında öylesine güçlü olmuştu ki, Arkwright'ın hasımlarından ve rakiplerinden bazılarını, onun donatımını fiziksel tahribe kalkışmaya itmişti. Bu husumete rağmen, Cromford değirmeninin [fabrikasının] ve Arkwright'ın diğer fabrikalarının çok yüksek kârlılıktaki faaliyetleri çok sayıda taklitçiyi, özellikle Arkwright'ın ihtilaf konusu patentlerinin sürelerinin dolmasından sonra pamuk değirmenlerine yatırım yapmaya özendirmişti. Worsley-Manchester Kanalı gibi ilk kanal yatırımlarından bazıları büyük kârlar elde etmişti. Bundan çok daha büyük bir ölçekte, çeşitli lokomotiflerin katıldığı Rainhill Denemeleri* ve bunun hemen ardından gelen başarılı ve kârlı Liverpool-Manchester Demiryolu işletmesi demiryolu yatırımda muazzam bir patlamaya ve aslında genellikle abartılmış potansiyel kâr tahminlerinin neden olduğu coşkuya dayanan devasa bir finansal köpüğe yol açmıştı. Britanya'da George Hudson ve Birleşik Devletlerde [baba-oğul] Vanderbiltler gibi demiryolu düzenleyicileri [promoters], ayrıca spekülasyondan ve finansal yönlendirmeden de muazzam kârlar elde etmişlerdi. Carnegie'nin, Krupp'un ve Ford'un kârları, başarılı yenilikçi girişimcilik sayesinde biriktirilebilecek çok büyük meblağların örneklerini sunmuşlardı. IBM'in yanısıra gerek Microsoft'un gerek de Apple'ın kârları, bu firmalar dünyanın en kârlı firmaları hâline geldiklerinden, müthiş etkileyiciydi. Bilgi ve iletişim sanayi devrimince oluşturulan yenilikler, ürünler ve süreçler salkımı yeni yatırım, birikim ve gerçekleştirme biçimleri yaratmaktaydı.

Uzun dalgaların ayırt edici tekrarlanan bir ayırıtı, tek tek yenilikler her dalgada benzersiz ve çok farklı olmuş olsalar da, daha önceki üretim tarzlarına kıyasla kanıtlanmış teknik üstünlüğe dayanan muazzam kârlar için belirgin potansiyel sunmuş olan bir yenilikler salkımının ortaya çıkmış olmasıdır. Her zaman meydana gelen küçük artımlı iyileştirmeler kuşkusuz önemli olmakla birlikte, çözümlediğimiz her dalganın merkezinde yer almış olan yenilikler, üretkenlikte ve kârlılıkta oldukça çarpıcı değişimler sunmuşlardır. Bununla beraber, bu oldukça kârlı yenilikler yalıtılmış olaylar olarak

* *Rainhill Trials*: Liverpool-Manchester demiryolu yöneticilerinin, yapımı tamamlanmak üzere olan demiryolunda kullanılacak çekici tipini belirlemek için Rainhill, Lancashire'da 1829 Ekim ayında düzenledikleri 500£ ödüllü yarışma. Yarışma kurallarınca öngörülen deneme seferlerini tamamlayabilen tek lokomotif 'Rocket'ın tasarımcısı baba oğul Stephensonlar hem yarışmayı hem de kural gereği demiryolu lokomotif ihalesini kazanmışlardı. (Çev.)

kalmamış, birbiriyle ilişkili ürün, süreç yeniliklerinin ve örgütsel yeniliklerin bir parçasını oluşturmuşlardır. Asıl aşırı kârları yaratan kimi zaman yeni bir süreç, bazen bir yeni ürünler çeşitlemi, bazen de, Ford'un montaj hattı ya da İnternet örnekolayında olduğu gibi esasen örgütsel değişmeler olmuş, ancak bunlar her durumda hem teknik hem de iktisâdî bakımdan birbirine bağımlı gelişmeler olmuştur. Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Kondratief dalgası, yalnızca kökten yeniliklerin değil, bunların yanısıra büyük toplumsal değişmelerin itkisiyle oluşan petrol, otomobiller, motorlaşma ve kitlesel üretim çağı olmuştur. Toplumsal düzenlemenin doğası modern kapitalizmin gelişme tarzı açısından can alıcı öneme sahiptir.

3) *Toplumsal düzenleme* ücretin belirlenmesini, çalışmanın örgütlenmesini, iş yasalarını ve sosyal güvenliği, kamu hizmetlerini ve dolaylı ücretin diğer kısımlarını ilgilendirdiği ölçüde Devletin toplumsal eyleminin normlarını kapsar. Bu, toplumsal düzenin inşasının ve meşruiyet yaratılmasının önemli bir bileşenidir, gelgelelim, toplumsal düzenleme daralma dönemlerinde, değerler toplumsal bölüşümünde büyük dönüşümler gerektiren sermaye birikimi gereklilikleriyle eşvrelili olmama eğilimindedir.

Aslında, uzun dalganın bu tür aşağı-salınım dönemlerinde uyarlanma krizleri, yeni tekno-iktisâdî paradigmanın imkânlarıyla toplumsal düzenleme çerçevesi arasındaki, yani çalışma ve ücret durumu, meslekî eğitim ve diğer toplumsal normların, sözleşmelerin, geleneklerin ve toplumsal kültürün durumu arasındaki uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkarlar.

Tarih bazı durumlarda, yeni'den kaynaklanan genişlemeci ivmenin, yapısal bir uyum krizine ve yüksek yapısal işsizlik düzeylerine rağmen, toplam sınaî üretime ve/veya GSYİH'ya yukarı yönlü bir itki sağlayacak kadar güçlü olduğunu gösterir. Britanya'da 1830'larda ve 1840'larda, Birleşik Devletlerde ise 1880'lerde ve 1920'lerde durum açıkça bu olmuştur. Bununla birlikte, otomobil ve petrol sanayilerinin 1920'lerdeki fırtınalı büyümesi, ABD ve dünya ekonomisindeki – ayrıca şiddetli siyâsî krizlerin, uluslararası çatışmaların ve parasal krizlerin daha da ağırlaştırdığı – bunalım eğilimlerinin üstesinden gelmeye yetmemiştir. Çağdaş bir ikinci büyük daralma olanağı bu örneği hatırlatır.

Her halükarda, tekrarlanan yüksek yapısal işsizlik düzeyleri her uzun dalgada bu uyarlanma krizlerinin her zaman bir belirtisi olmuştur. On dokuzuncu yüzyıla ilişkin istatistikler çok yetersiz olmakla birlikte, Britanya'da 1830'larda, 1840'larda ciddi bir işsizliğin güçlü bir delili vardır, ayrıca 1880'lerde çoğu sanayileşmiş ülkede, özellikle bunların makine kullanımında en ilerlemiş olanlarında yaygın bir işsizlik söz konusudur. 1920'lerdeki ve 1930'lardaki ve yine 1980'lerdeki ve 1990'lardaki, işsizliğin tasavvur edilmesi imkânsız düzeylere ulaştığı günümüzdeki ağır yapısal işsizliğin kuşkusuz bolca istatistiksel delili mevcuttur. Birleşik Devletlerde 1920'lerin patlamasında [boom] bile, kömür, demiryolları ve gemi inşa gibi şiddetli uyarlanma sorunları yaşayan kesimler vardı. Almanya'da ve Britanya'da genel olarak ağır sanayi ve özellikle çelik sanayisi ve gemi inşa sanayisi uzun süren yapısal uyarlanma sorunları yaşamışlardı. 1980'lerde

otomobil sanayisi, petrol sanayisi, sentetik malzemeler sanayisi ve yine çelik sanayisi şiddetli uyarlanma sorunları yaşayan sanayiler arasındaydılar. Makineleşme, elektrikleştirme, motorlaşma ve bilgisayarlaşma gibi bu tür kapsamlı değişmelerin her ardışık yapısal uyarlanma kriziyle birlikte bir çatışmalar çeşitlemesine [variety] yol açmış oldukları hayli aşikârdır. Bir yapısal kriz sırasında daha da ağırlaştırılabilecek toplumsal çelişkiler, yaratılan emek çatışmalarından daha açık biçimde görünülmez [illustrate].

4) Son olarak, *uluslararası işbölümü* dünya ekonomisinin örgütlenmesine tekabül eder ve her ülkenin hem küresel pazara dâhil oluşunu, hem de diğer ekonomilerle ilişkilerini tanımlar. Bu farklı sorunlara, yani kimin hammadde çıkaracağına, kimin sinâî ürünleri, en karmaşık ve gelişkin hizmetleri üreteceğine, iletişim kanallarına ve bilgi [information] teknolojilerine kimin hâkim olacağına göndermede bulunur. Fakat bu aynı zamanda para ve döviz piyasalarını da, yani dünya rezerv para biriminin belirlenmesini, yatırımın ve uluslararası finansal akımların denetimini de kapsar. Uluslararası işbölümü, finansal, askerî ve siyâsî ilişkiler temelinde bir güçler hiyerarşisi tanımlar.

İster ulusal ister uluslararası düzeyde olsun, düzenleme rejimindeki değişmeler ulusların içindeki ve arasındaki en temel siyâsî ve ideolojik çatışmalara yol açabilir. Britanya’da Tahıl Yasaları üzerine 1830’lardaki ve 1840’lardaki çatışmalarda, yine Britanya’da on dokuzuncu yüzyıl sonunda ve yirminci yüzyıl başında daha sonraki Tarife Reformu konusunda çatışmada durum hep bu olmuştur. Gümrük tarife korumasına ilişkin sorunlar, Birleşik Devletlerde, Almanya’da ve Japonya’da – bu ülkeler sanayileşmede ve teknolojiye yetişip yakalama sürecinde olduklarından – derin etkilere sahip olmuştur. Çoğu kez temel ulusal çıkarların tehlikede olduğu hissedilir ve gerek 1914 öncesi İngiliz-Alman donanma silahlanmasında, gerekse Alman hükümetinin Avrupa Birliği çerçevesinde yeni-merkantilist politikasının günümüzde ortaya çıkışında örneklediği gibi, ticari meseleler üzerinde sürtüşme daha genel olarak uluslararası ilişkilerdeki sürtüşmenin önemli bir kaynağı olabilir. Tablo 1, bizim bu dört ölçüt temelinde çağdaş dönüşümü görüşümüzü özetler.

Tablo 1

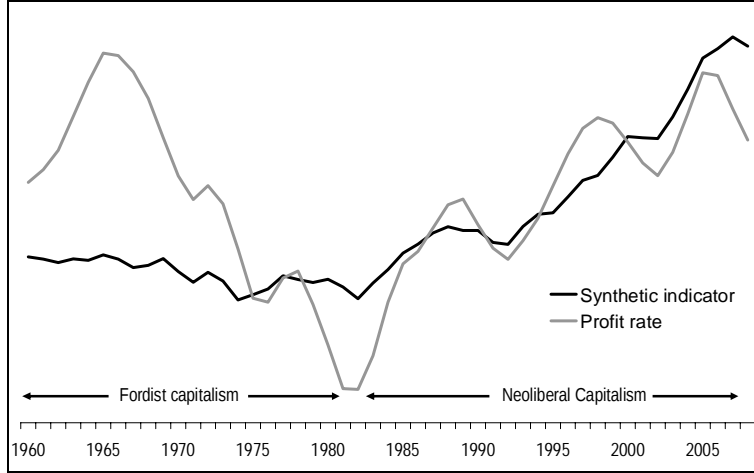
Fordizm ve neoliberalizm

	Fordist Kapitalizm Uzun Dalganın Yukarı-Salınımı 1945-1975	Neoliberal Kapitalizm Uzun Dalganın Aşağı-Salınımı 1980-...
Birikim rejimi	Fordizm	Finansallaşma
Tekno-iktisâdî paradigma	Taylorculuk	Bilgi [Information] Teknolojisi
Toplumsal düzenleme	Toplumsal sözleşme	Esneklik
Uluslararası işbölümü	Uluslararasılaşma	Küreselleşme

Çağdaş Kapitalizmin Eğrileri

İzleyen bölümde, uzun dönemleri, basit bir aritmetik ortalama olarak bireşik [sentetik] bir gösterge çıkarttığımız birbirine bağlı bir göstergeler dizisi⁶ aracılığıyla tanımlamaktan ibaret olan ‘izgeçizersel’ [spectographic] olarak adlandırılabilen bir yöntem başvuruyoruz. Bu gösterge kâr oranı göstergesini yakından izlemektedir (Şekil 2).

Şekil 2
Bireşik [Sentetik] Gösterge ve Kâr Oranı

Ölçünleştirilmiş değişkenler; tanımlar ve kaynaklar için Ek'e bkz.

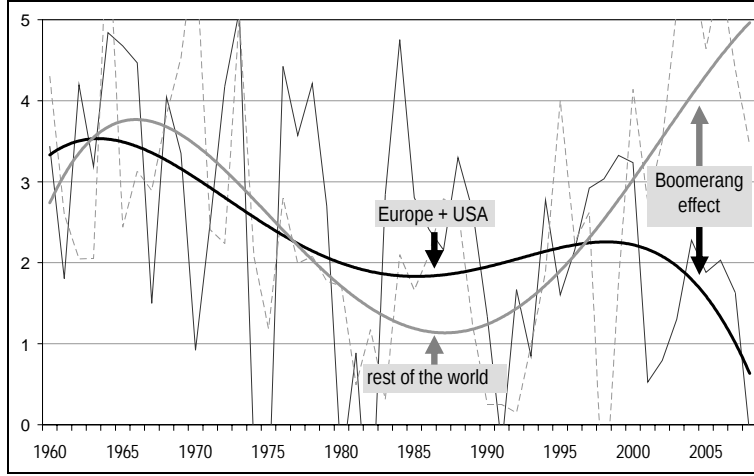
Bu gösterge yaklaşık 1980'lerin ortasına kadar, rejimin düzenleme gücünü görünülerek yatay seyretmektedir. Ama kâr oranı 1967'den itibaren ABD'de, ardından 1974-1975 ve 1980-1982 genel durgunluklarından başlayarak tüm büyük kapitalist ekonomilerde inişe geçmektedir⁷. Bu, kâr oranını 1991-1993 ve 2000-2002 durgunluklarına tekabül eden büyük dalgalanmalara rağmen düzelterek eski hâline getiren 1980'lerin büyük dönüm noktasının beklemleri [momenti] olmuştur. Kâr oranının düzelterek eski hâline getirilmesiyle birlikte, bireşik [sentetik] gösterge önemli bir toparlanma ve – kapitalizmin yapısında büyük dönüşümlerin meydana geldiğini vurgulayan – neredeyse üstel bir büyüme gösterir.

Bu bireşik göstergenin bileşenlerini tartışmaya geçmeden önce, kapitalizmin dinamiklerinin temel bir özelliğini oluşturduğundan, üretkenliğin evrimini gözden geçireceğiz: çizgenin gösterdiği gibi, üretkenlik kârın kökünü oluşturduğundan, üretkenlikle kârlılık Fordist dönem boyunca aynı gidimimizi [trajectory] takip etmektedir. Üretken düzenin çöküşünün, yani Fordizmin krizinin sebebi üretkenlik artışlarının tükenmesidir.

⁶ Tam tanımlar ekte verilmektedir. Tüm diziler ölçünleştirilmiş ve değişkenler merkez-indirgenmiştir [center-reduced], yani her değer ortalamadan sapma olarak alınmış ve standart sapmayla bölünmüştür.

⁷ Kâr oranı tipik olarak kapitalist dört ekonomi, ABD, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık için hesaplanmıştır (bkz. Ek).

Şekil 3
Kişi Başına GSYİH Büyüme Oranı (%) (1960-2008)

Eğilim eğrileri koyu renkli; Kaynak: Ameco, Maddison (2008)
[Avrupa+ABD; Dünyanın geri kalanı; Bumerang etkisi]

İkinci bir vargı, kâr oranı artışının neoliberal dönemin gelişinden beri, Fordist dönemdekine kıyasla mütevazı üretkenlik artışlarına rağmen yeniden tesis edilmiş olmasıdır. Bu basitçe, kâr yaratımının başka yollar ve araçlar bulmuş olduğu anlamına gelir.

Bu delilden çıkarılacak üçüncü bir sonuç küreselleşmenin ‘*bumerang etkisi*’dir: üretkenlik artışları ABD’de ve Avrupa’da gerilemekle birlikte, artık kapitalizmin dinamiğinin merkezleri hâline gelmiş olan yükselen ekonomilerde büyük bir hızla yükselmektedir.

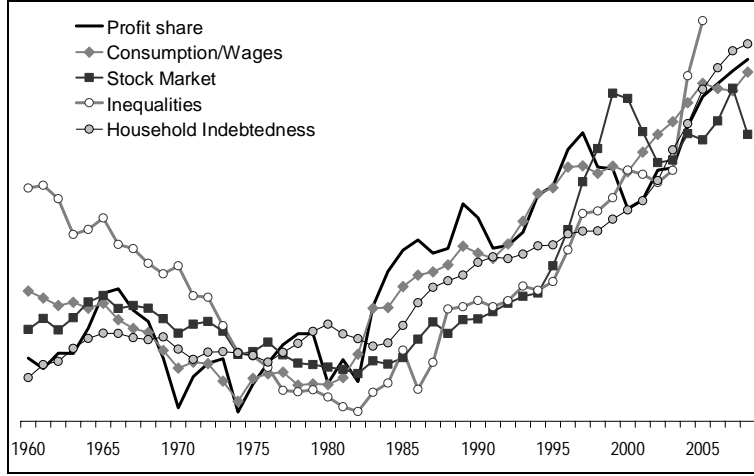
Değerin Bölüşümü ve Gerçekleşme

Bu delilin anlaşılmasında yola çıkış noktası emeğin ve sermayenin payı arasındaki bölünmedir. Üretkenlik artışlarının Fordist dönemdekilerle kıyaslanabilir olmadığı düşünüldüğünde, kâr oranını sürdürmenin temel aracı emeğin payını azaltmak ya da sömürü oranını artırmaktır. Şekil 4’ün kanıtladığı gibi 1980’den bu yana olan da budur.

Ancak kâr oranının yeniden tesis edilme tarzı eğer buysa, geleneksel gerçekleşme [realizasyon] sorunuyla karşı karşıya kalırız: şayet talep ücretlerin görece azalmasıyla baskı altına alınırsa malları kim satın alacaktır? Bu kuşkusuz aynı zamanda Keynesyen bir sorudur, ama elbette Keynescilikle sınırlı değildir: taleple gerçekleşme arasındaki çelişki kapitalist üretim tarzının temel bir özelliğidir. Şekil 4’te görüldüğü gibi neoliberal kapitalizm açısından bu sorunun cevabı borç, krediyle artan tüketim olmuştur.

Finansal gelirlerin artışı (Şekil 4’te menkul değerler borsası göstergesi) eşitsizlikte artışa (yine bkz. Şekil 4) tekabül eder. Bu eğriler aynı izleği takip ederler.

Şekil 4
Gelir Dağılımı

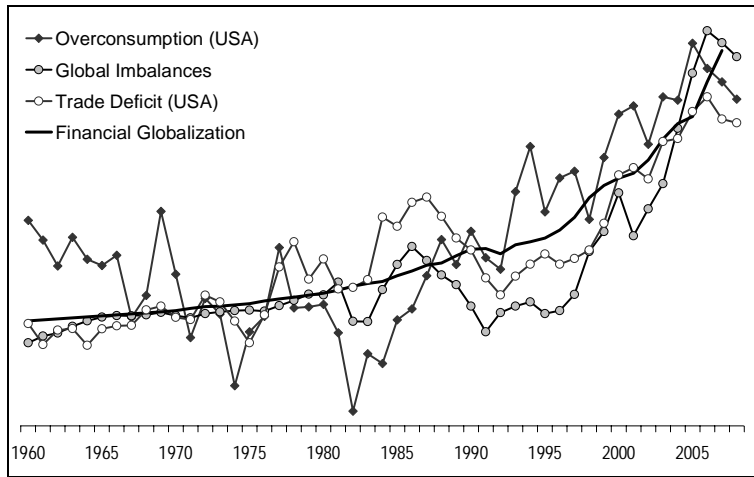

Kaynak: Bkz. Ek [Kâr payı, Tüketim/Ücretler,
Menkul Değerler Borsası, Eşitsizlikler, Hanehalkı borçluluğu]

Dünya Ekonomisi

Neoliberal modelin ikinci kökü ABD de dâhil birçok ekonomide kredi ve borç artışıdır. ABD GSYİH'sı 1980 – 2002 arasında dünya GSYİH'nın yaklaşık %21'ni oluştururken, bu oran 2007'de yükselen ekonomiler lehine %19'a inmiştir. ABD modeli giderek artan bir dış açık yaratan yurtiçi aşırı-tüketime dayanmıştır. Hanehalkı tasarrufu sifıra düşme eğiliminde olmuştur. Bu, Şekil 5'te gösterilmektedir, ayrıca açıkla aşırı-tüketim arasındaki koşutluk manidardır. Bu nedenle, sermayenin ABD açığını finanse etme gerekliliği uluslararası zorluklarda, özellikle Larry Summers'ın '*finansal dehşet dengesi*' olarak adlandırdığı olguda önemli bir etken hâline gelmiştir.

Şekil 5
Dünya Ekonomisinin Biçimleşmesi

Kaynak: Bkz. Ek [Aşırı-tüketim (ABD); Küresel Dengesizlikler; Ticaret Açığı (ABD); Finansal Küreselleşme]

Finans bu çerçevede neoliberal modelin son otuz yıl boyunca yeniden-üretiminde can alıcı bir rol oynamıştır. Aslında, finansın rolü bir yandan değer ve sermayenin aktarımına imkân vermek, bir yandan da modelin bağlamını [coherence] kurmak olmuştur. Finansal çözülmeyi tetikleyen, her ne kadar ABD kamu açığı değil, eşik-altı konut kredileri olmuş olsa da, finansın çelişkileri artmıştır: finansal menkul değerler gerçekte artık-değerin gelecekteki bölüşümüne erişim hakları olduklarından, bu, Marx'ın adlandırdığı şekilde '*fiktif sermaye*'nin patlamasına yol açmıştır. Bu nedenle, bu alacak haklarının boyutları ekonomide fiilen yaratılan artılla orantısız olduğundan, bunlar değer düşürümüne uğradıklarında kriz kaçınılmaz olmuştur. Sonuç olarak, bu basit bir finansal kriz değil, neoliberal düzenin sistemik bir krizidir.

Dahası, neoliberal model bir borç dağı yaratıp geliştikçe bu değer düşürümü yeni gerilimler doğurmaktadır. Bankalar muazzam likidite teminleriyle [injections] ve özel borçların kamulaştırılmasıyla kurtarıldıkça, kemer sıkma planları, finansın potansiyel zararlarını halkın ödemesini gerektirmektedir. Kemer sıkma, Sermayenin vazgeçmek niyetinde olmadığı gelecekteki artıklara erişim haklarını zorla dayatmak için uygulanan şiddettir.

Böyle olmakla birlikte, bu yine de, sistemin istikrarsız bağlamı yüzünden bloke olması anlamına gelir. Bu tür istikrarsızlığı üç çelişki tanıtlar:

Bunların ilki bölüşümdür: kâr aralığı oranı [margin rate] – yani kârların katma değer içindeki payı – ABD'de ve Avrupa'da kriz öncesi düzeylerinin doruk noktalarına yükselmiştir ve toparlanması sürmektedir. Bu, üretkenlik artışlarıyla ve esasen ücretlerin dondurulmasıyla mümkün olmuştur. Yine de, tüketimin bastırılması *istihdamsız* bir toparlanma anlamına gelir. İşte bu sebeple ufukta kâr oranını yeniden tehdit eden yeni bir durgunluk belirlemektedir.

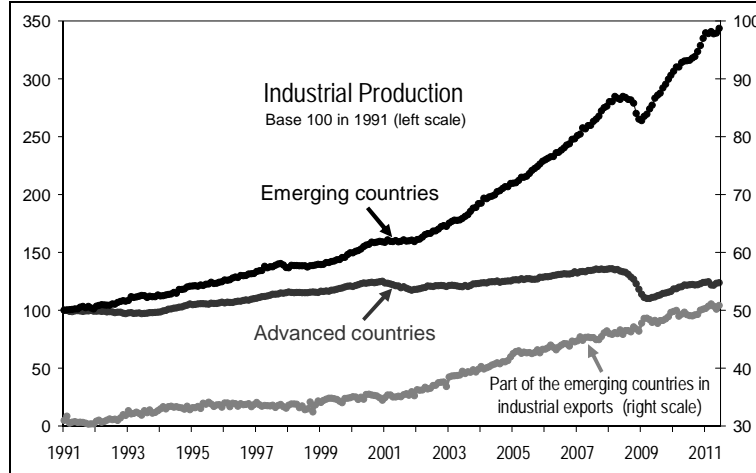
İkincisi küreselleşmedir: yakın tarihli bir BM raporunun belirttiği gibi, '*küresel toparlanma gelişmiş ekonomiler tarafından sekteye uğratılmaktadır*'.⁸ Gerçekten de, Şekil 6'nın gösterdiği gibi, kapitalizmin dinamiklerini harekete geçirmek yükselen ekonomilere kalmıştır. Sınâî üretim ileri ülkelerde son yirmi yılda (1991-2011) %24 artmıştır. Aynı dönemde, yükselen ülkelerdeki artış bunun 2,4 katı olmuş ve bu ülkelerin dünya sınâî ürün ihracatındaki payı günümüzde %51'e yükselmiştir. Bunun kapitalizmin tarihinde bir örneği yoktur ve bu, daha da öte çelişkiler ve büyük değişimler anlamına gelir.

Sonuncusu bütçe politikasıdır: açıkların kapatılması kamu harcamalarında – yeni çekilgen [recessive] baskıların yanısıra talepte ilave bir daralma yaratan – bir azaltma gerektirir. Devlet dış borçları krizi bu çelişkiyi daha da belirgin hâle getirmektedir. Alman

⁸ BM (2011), [World Economic Situation and Prospects 2011](#).

hükümetinin kamu borçlarını *eurobonds* ihracı yoluyla bir havuzda toplayıp ortaklaşa üstlenme önerisini ve Avrupa Merkez Bankasının nihai ödünç verici olarak belirleyici parasal müdahalesini reddetmesi, Avrupa Birliğinin kurumsal sorunlarını çözmeye hazır olmadığını ve kamu borcunun finansmanında spekülâtif piyasaları dışlamaya cesaret edemediğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle, Avro tehdit altında kalmaya devam etmektedir ve temerrütler hâlâ mümkündür.

Şekil 6
Yükselen Ekonomiler

Kaynaklar: CPB, Centraal Planbureau, World Trade Monitor
[Sanayi Üretimi, 1991’de Taban 100 (sol ölçek); Yükselen Ülkeler; İleri Ülkeler; Sınâî ürün ihracatında yükselen ülkelerin payı (sağ ölçek)]

Bu çelişkiler, yeni bir büyüme ve birikim dalgasına doğru toparlanma çerçevesinde toplumsal düzenlemeyi yeniden ele almanın zorluğu bağlamında ‘*kaotik* [bir] *düzenleme*’yi öne çıkarırlar. Bizim kapitalist gelişmenin uzun dalgaları kuramı çerçevesinde vardığımız sonuç, neoliberal mücadelelerin dayattığı büyük bir toplumsal değişimin çatışmalarını yaşamakta olduğumuzdur. Borç krizinin, önemli bütçe kısıtlamalarının ve talep daralmasının üst üste gelmesi, Avrupa’da yeni bir durgunluk tehdidiyle, işgücü piyasalarını düzenleyen yasaların dönüştürülmesiyle, ücretlerin ve emekli aylıklarının düşürülmesiyle bir araya geldiğinde patlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu yalnızca kendi iç dinamikleri nedeniyle değil, ama aynı zamanda başat stratejilerle neyin tehlikede olduğuna bağlı olarak sistemik bir krizdir.

İkinci Dünya Savaşını izleyen otuz yıl boyunca, düzenlenmiş bir kapitalizm ücret artışlarıyla büyütülen bir kitlesel tüketime dayanmıştı. Sonrasında, neoliberal kalıpta kuralsızlaştırılmış kapitalizmin otuz yılında, talep borçla desteklenmişti. Günümüzdeyse, ne ücretler ne de borç: talep sınırlıdır. İki Kondratief dalgası arasındaki geçiş döneminde kapitalizm bu nedenle köktencidir: nüfusun çoğunluğuna gelecek için yegâne umut olarak toplumsal gerileme önerilmektedir.

Ek İstatistiksel Kaynaklar

Ameco, Avrupa Komisyonu veri tabanı, <http://tinyurl.com/AMECO11>

Angus Maddison, Statistics on World Population, GDP and Per Capita GDP, 2008, <http://gesd.free.fr/ammadi.xls>

Tüketim/Ücretler: özel tüketim/ücretler oranı, ABD+15 üyeli Avrupa Birliği. Kaynak: Ameco, <http://tinyurl.com/AMECO11>

ABD Borcu: ABD’nde ailelerin borcu. Kaynak: Federal Reserve, Flow of funds, <http://tinyurl.com/FlowFund>

Finansal küreselleşme: dünya GSYİH’sı üzerinde dış alacak haklarının oranı. Kaynak: Bichler, Shimshon and Nitzan, Jonathan (2010), *Imperialism and Financialism. A Story of a Nexus*, September, <http://bnarchives.yorku.ca/294/>

Eşitsizlikler: en zengin %1’in payı (8 ülke). Kaynak: Atkinson, Piketty, Thomas and Saez, Emmanuel, *Top Incomes in the Long Run of History*, NBER Working Paper 15408, October 2009, <http://gesd.free.fr/aps2009.xls>

Aşırı-tüketim ABD: ailelerin tüketim eğilimi. Kaynak: Bureau of Economic Analysis

Kâr payı: kârların katma değer içindeki payı (4 ülke: ABD, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık). Kaynak: Ameco, <http://tinyurl.com/AMECO11>

Kâr oranı: 4 ülke ortalaması (ABD, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık). Kaynak: Husson, Michel (2010), ‘The Debate on the Rate of Profit’, *International ViewPoint* n°426, July, <http://hussonet.free.fr/debaproje.pdf> [‘Kâr Oranı Üzerine Tartışma’, *Yeni Yol* n°39, 2010, <http://gesd.free.fr/karorani.pdf>]

Menkul Değerler Borsası: ABD GSYİH’sının içkin fiyatıyla enflasyondan arındırılmış Dow Jones [endeksi], <http://www.djaverages.com/>

Bireşik [Sentetik] gösterge: diğer göstergelerin aritmetik ortalaması.

ABD Açığı: GSYİH’nın %’si olarak ticaret açığı. Kaynak: Bureau of Economic Analysis.